



УДК 811.111:378.147

НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНОГО ГОВОРІННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Самойлюкевич І.В., к. пед. н., професор,
завідувач кафедри англійської мови з методиками викладання
в дошкільній та початковій освіті

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У статті порушено проблему професійно спрямованого навчання майбутніх учителів англійської мови початкової школи. Дослідження висвітлює основні соціально-комунікативні та психолого-лінгвістичні особливості професійно спрямованого говоріння, обґрунтовує необхідність їх урахування для забезпечення ефективного розвитку умінь професійно спрямованого монологічного й діалогічного мовлення та визначає групи вправ для формування загальних і спеціальних мовленнєвих умінь на прикладі навчання професійно спрямованого монологу-повідомлення.

Ключові слова: професійно спрямоване говоріння, майбутні учителі, початкова школа, іноземна мова.

У статті затронута проблема професійно направленного обучения будущих учителей английского языка начальной школы. Исследование раскрывает основные социально-коммуникативные и психолого-лингвистические особенности профессионально направленного говорения, обосновывает необходимость их учета для обеспечения эффективного развития умений профессионально направленной монологической и диалогической речи и определяет группы упражнений для формирования общих и конкретных умений на примере обучения профессионально направленному монологу-сообщению.

Ключевые слова: профессионально направленное говорение, будущие учителя, начальная школа, иностранный язык.

Samoylyukovich I.V. TEACHING PROFESSIONALLY-ORIENTED SPEAKING TO PROSPECTIVE PRIMARY TEACHERS OF ENGLISH

The article deals with the issues of professionally-oriented education of future primary teachers of English. The research highlights the main communicative, psychological and linguistic characteristics of professionally-oriented speaking, justifies the necessity for considering them in the process of developing the skills of professionally-oriented monological and dialogical speech as well as suggests clusters of exercises for the formation of general and specific skills of professionally-oriented sustained monologue.

Key words: professionally-oriented speaking, prospective teachers, primary school, foreign language.

Постановка проблеми. Реформування української школи передбачає зміну цілей і завдань підготовки майбутніх учителів іноземних мов початкової школи відповідно до сучасної освітньої парадигми. Суспільство чекає від професійно-педагогічної мовної освіти компетентного вчителя, лінгвістично й методично підготовленого до інтегрованого іншомовного навчання, здатного брати участь у міжкультурній комунікації, зорієнтованого на рефлексію й інновації у професійній діяльності.

Особлива відповідальність за результати навчання в галузі викладання іноземних мов покладається на вчителя англійської мови початкової школи, оскільки саме англійська є найпоширенішою мовою міжнародного спілкування, яку вивчають учні початкових класів в Україні та світі. Серед компонентів, що складають систему професійної підготовки майбутніх учителів англійської мови початкової школи, важливе місце займає формування англомовної професійної комунікативної компетентності. Продуктив-

ність засвоєння матеріалу, безпосередньо пов'язаного зі змістом чинної або майбутньої діяльності індивіда, сприяє не тільки розвитку професійної спрямованості особистості майбутнього вчителя засобами виучуваної мови, а й створенню реальних умов для розширення сфери професійно спрямованого користування іноземною мовою у навчальному процесі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми професійно спрямованого навчання іноземної мови досліджуються у працях вітчизняних і зарубіжних авторів: В.В. Баркасі, А.Л. Бердичівського, О.Б. Бігич, Ю.В. Коробової, С.В. Роман, А.В. Хуторського, А.В. Шишко, М. Слетері, Дж. Віліса та [1–4; 8; 9; 12]. Дослідження процесу формування англомовної професійної компетентності представлене у наукових дослідженнях у таких аспектах: оволодіння лінгвометодичною компетенцією (А.Л. Бердичевський, Ю.В. Коробова, С.В. Роман); методики навчання професійно спрямованого усного мовлення (Н.Д. Гальскова,



Є.А. Маслико, І.В. Самойлюкевич); моделювання професійної діяльності спеціаліста на аудиторних практичних заняттях (Т.І. Скрипнікова). Формуванням методичної компетентності вчителя іноземної мови займалися ряд провідних вчених, таких як: О.Б. Бігич, М.Г. Кочнева, А.Є. Карецький та багато інших.

Аналіз спеціальної літератури показав, що одним із найважливіших завдань навчання професійно спрямованого усного мовлення є формування та розвиток умінь професійно спрямованого говоріння (ПСГ) у діалогічній та монологічній формах. У процесі навчання ПСГ усі окреслені компоненти мають бути враховані на заняттях із практики усного та писемного мовлення та з методики навчання англійської мови в початковій школі, починаючи з початкового етапу навчання у вищих педагогічних закладах освіти.

Постановка завдання. Аналіз науково-методичної літератури та вивчення досвіду професійно-комунікативної та лінгвометодичної підготовки майбутнього вчителя англійської мови початкової школи в рамках спільного проекту Міністерства освіти і науки України та Британської Ради в Україні «Шкільний вчитель нового покоління» засвідчили, що ефективний розвиток умінь ПСГ студентів передбачає навчання монологічного та діалогічного мовлення у професійно-педагогічній сфері спілкування з огляду на взаємозв'язки різних типів мовленнєвих контактів та видів професійно спрямованої усної взаємодії [10, с. 32].

Метою статті є обґрунтування необхідності врахування соціально-комунікативних і психолого-лінгвістичних особливостей професійно спрямованого говоріння заради забезпечення ефективного процесу розвитку умінь професійно спрямованого монологічного й діалогічного мовлення майбутніх учителів англійської мови початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору теорії мовленнєвої діяльності ПСГ становить різновид мовленнєвої комунікації, що здійснює певну соціальну взаємодію. У лінгвістичній прагматиці під соціальною взаємодією розуміється активність комунікантів, спрямована на регуляцію та координацію їхньої спільної діяльності. У ПСГ такою діяльністю є усномовленнєва творчість, яка забезпечує передачу професійно значущої інформації, її оцінку, обмін думками, ідеями тощо. ПСГ як складне мовленнєве явище потребує вивчення й характеристики у соціально-комунікативному та психолого-лінгвістичному аспектах.

У соціально-комунікативному аспекті ПСГ має місце у двох основних сферах спілкування вчителя іноземної мови: у *професійно-трудоій* (проведення уроків іноземної мови в школі, організація позакласної роботи з іноземної мови, професійно-педагогічне вдосконалення як у процесі самоосвіти, так і на спеціальних заходах професійного розвитку) і *соціально-культурній* (діяльність учителя за межами педагогічної взаємодії, наприклад, спілкування з носіями та користувачами мови, робота перекладачем) [2, с. 95].

Проаналізувавши типові комунікативні ситуації, в яких беруть участь вчителі іноземної мови у зазначених сферах спілкування, ми виділили чотири типи мовленнєвих контактів учителів англійської мови початкової школи. *I тип* контактів охоплює педагогічні ситуації навчальної комунікації на уроці та у позакласній роботі, в яких реалізується власно мовленнєва і немовленнєва поведінка вчителя. Г.В. Рогова та співавтори наголошують, зокрема, на таких характеристиках мовленнєвої поведінки вчителя іноземної мови початкової школи, як нормативність, адаптивність, лаконічність. Мовленнєва поведінка тісно пов'язана з немовленнєвою поведінкою, за допомогою чого вчитель іноземної мови демонструє значення, користуючись жестами, діями, малюнками тощо [6, с. 204]. Узагальнюючи власні наукові спостереження, дослідники М. Слетері та Дж. Віліс зазначають, що ефективний вчитель початкової школи багато говорить з учнями англійською, особливо про речі, які вони бачать; розповідає прості історії, застосовуючи граматико-педагогічні технології; передає англійською те, що учні сказали рідною мовою, а також відповідає англійською на запитання учнів, поставлені рідною мовою [12, с. 4].

II тип мовленнєвих контактів учителів англійської мови початкової школи відбувається у ситуаціях професійно спрямованого спілкування з колегами, методистами, студентами-практикантами з метою цілеспрямованого вдосконалення умінь іншомовної професійної комунікації та підвищення професійного рівня. Наприклад, на семінарах-практикумах як складовій частині системи роботи методичних об'єднань вчителі обговорюють відвідані уроки, виступають із методичними повідомленнями іноземною мовою, роблять огляд спеціальної літератури. Досвід організації та проведення літніх шкіл професійного розвитку та днів професійного розвитку, накопичений кафедрою англійської мови з методиками навчання в дошкільній та початковій освіті, дає змогу віднести до цього типу мовленнєвих



контактів і участь учителів у проведенні методичних майстерень і майстер-класів, узагальнення ними набутих знань і вмій із використанням творчих проектів.

III тип мовленнєвих контактів передбачає здійснення вчителем англійської мови початкової школи дослідницької діяльності психолого-педагогічного та методичного характеру через участь науково-практичних конференціях, семінарах, дискусіях у формі ініціативної, розгорнутої комунікації у процесі викладу результатів поглибленого опрацювання актуальних науково-педагогічних проблем. Стосовно навчального процесу у закладах післядипломної педагогічної освіти до цього типу контактів можна віднести й досвід із написання та захисту курсових робіт, участі в засіданнях проблемних груп за спеціальними інтересами (англ. SIGs – Special Interest Groups) та наукового педагогічного товариства.

IV тип мовленнєвих контактів вчителів англійської мови забезпечує соціально-професійне спілкування із представниками міжнародної спільноти під час культурних бесід на форумах та зустрічах соціально-культурного значення, а також може бути пов'язано з участю в роботі міжнародних організацій (наприклад, Британська Рада, Корпус Миру США) в рамках міжнародних проектів. Соціально-професійні контакти такого роду не мають чітко вираженого вузькопрофесійного характеру, однак через стійкий інтерес до проблем освіти серед різних верств населення будь-якої країни часто передбачають обмін інформацією й думками про роль початкової освіти, соціальні проблеми вдосконалення систем навчання та виховання, можливості співпраці між країнами в освітній галузі тощо. Уявляється важливим, що, якщо в перших трьох типах контактів соціально-комунікативна роль учителя іноземної мови безпосередньо пов'язана з предметом, який викладає випускник мовного педагогічного ВНЗ, то в IV типі контактів учасник спілкування виступає, насамперед, як представник педагогічної спільноти країни, тобто фахівець, компетентний у галузі освіти як частини культури народу [7, с. 155].

Отже, навіть стислий опис чотирьох типів мовленнєвих контактів вчителів англійської мови початкової школи доводить кількісне й якісне розмаїття реальної іншомовної професійної комунікації, яка виходить за межі традиційного розуміння професійно-трудої сфери спілкування. Факт обмеження ПСГ професійно-педагогічною тематикою уможливорює поєднання виділених типів мовленнєвих контактів у професійно-педагогічну сферу спілкування, яка забезпечує

протікання ПСГ за таких екстралінгвістичних умов: 1) наявність спеціальної ділової обстановки, що сприяє здійсненню професійно спрямованої комунікації; 2) наявність відносин професійного співробітництва між мовленнєвими партнерами; 3) наявність інтенції на висловлювання професійного характеру; 4) переважна наявність в учасників мовленнєвого акту певних професійних знань із теми спілкування; 5) наявність певного мовленнєвого досвіду та іншомовної комунікативної компетентності партнерів, що дає змогу спілкуватися іноземною мовою; 6) наявність різної кількості учасників спілкування, що забезпечує як індивідуальний, так і груповий мовленнєвий контакт.

Аналіз ПСГ в аспекті зазначених вище мовленнєвих контактів професійно-педагогічної сфери спілкування показує, що основними формами комунікації є професійно спрямований монолог (ПСМ) і професійно спрямований діалог (ПСД). Із соціально-комунікативної точки зору основу професійно спрямованого спілкування становить ПСМ, оскільки він слугує передачі, поширенню професійних знань. Це також зрозуміло з теоретико-інформаційних позицій, коли у центрі уваги перебуває направленість інформаційного потоку. Її визначає різниця інформаційних потенціалів мовця та слухача [5, с. 87]. У ПСМ співвідношення інформаційних рівнів стабілізовано, що забезпечує однаконаправленість мовленнєвого потоку. ППСД як різноспрямована форма мовлення є динамічним засобом регулювання цих потенціалів, із тенденцією до постійного вирівнювання. За умови порівняно однакового інформаційного потенціалу співрозмовників ПСД складається з коротких реплік партнерів, у той час як виникнення різниці потенціалів одразу впливає на ПСД, намагаючись перетворити його на монолог. Звідси поява монологічних вкраплень і різноманітні випадки розгортання реплік у ПСД, який виконує іншу важливу функцію ПСГ – обмін інформацією та її оцінку.

Для ефективного навчання ПСГ майбутніх учителів англійської мови початкової школи необхідно, на нашу думку, спиратися на методично релевантну характеристику ПСМ и ПСД, подану на основі зіставлення їх видів із виділеними типами мовленнєвих контактів у межах професійно-педагогічної сфери спілкування відповідно до критеріїв, закладених у структурі типових ситуацій. Беручи до уваги той факт, що I тип мовленнєвих контактів, а саме навчальне спілкування вчителя іноземної мови на уроці та під час організації позакласної роботи має певну специфіку, яка ставала предметом аналізу у численних дослідженнях методи-



стів, наведемо приклад взаємозв'язку між ПСМ та II типом мовленнєвих контактів.

Фрагмент ПСМ-повідомлення:

“Teachers can develop projects with young learners that include technology tools. For very young learners around 5–6 years old, you may Skype with a class in another country and have students say hello to each other or sing songs together. You could also take a video of your students singing a song in English and post it on YouTube with the lyrics. Then the teacher can send the link to parents and have them practice the song with their child at home for extra practice or even exchange links with another class (possibly in another country) and learn each other's songs.

For young learners around 7–8 years old, you could encourage them to do Internet research on another country by typing in “food in Thailand” or “clothes in Peru” into Google Images and have them describe the pictures that come up. Or you could have students write a poem and teach them how to post it on a class wiki or blog. This is a product that you can show parents and share with your school community” [11, с. 341–342].

Так, у фрагменті ПСМ-повідомлення об'єктом комунікації є професійно-трудова тема «Використання інтернет-технологій у початковій школі»; соціальні ролі розподілені між вчителем, методистом, керівником практики або ментором; метою висловлювання є передача професійних знань; умовами комунікації може безпосередня або комп'ютерно-опосередкована професійно-ділова зустріч.

Відмінності на рівні змісту зумовлюють й відмінності зовнішніх форм актуалізації ПСМ-повідомлення. Враховуючи психологічну природу ПСМ, зазначимо ряд властивостей, притаманних професійному мовленню загалом: тематичність, інформативність, логічність викладу, зверненість, модальність, інтенціональність, мовна коректність. У структурному аспекті ПСМ-повідомлення реалізується різними способами викладу (опис, розповідь, роздум, оцінка, доказ) і будується відповідно до їх структурних моделей. На лінгвістичному рівні ПСМ-повідомлення характеризується тенденцією до вживання таких мовних засобів: стилістично нейтральних слів, педагогічних термінів, слів загальнонаукового вжитку, неідіоматичних кліше, метафоричних виразів. Отже, соціально-комунікативне та психолого-лінгвістичне дослідження ПСМ-повідомлення дає змогу зробити висновок про те, що в основу навчання цієї форми ПСГ варто покласти структурні моделі мовно-логічних єдностей, які розкривають підтему за способом викладу, властивому

виду ПСМ, а також передбачити вправи, спрямовані на навчання ПСМ-макромонологу з урахуванням домінантного для нього комунікативного наміру.

Наступним кроком нашого методичного дослідження є уточнення складу мовленнєвих умінь ПСМ, що також може бути проілюстровано на прикладі ПСМ-повідомлення. Так, уміння продукувати ПСМ-повідомлення втілюється в комунікативну практику за допомогою загальних і спеціальних умінь. До загальних умінь ми відносимо: а) уміння реалізувати комунікативний намір відповідно до завдань і умов спілкування; б) уміння логіко-композиційної побудови висловлювання за певним способом викладу; в) комбінаційні вміння, які ми розуміємо як здатність продукувати ПСМ-повідомлення з використанням кількох способів викладу. Спеціальні вміння виділяються на основі відповідних структурних компонентів і комунікативних дій згідно зі способом викладу в межах певного виду ПСМ.

Формування загальних і спеціальних умінь у межах ПСМ-повідомлення забезпечується виконанням чотирьох груп вправ. *Перша* група вправ спрямована на навчання рецепції у поєднанні з репродукцією, оскільки впізнавання й відтворення передують продуктивному говорінню та сприяють формуванню слухових образів виучуваних явищ із подальшим репродукуванням за завданням викладача. *Друга* група вправ забезпечує розвиток більш складних умінь репродуктивно-продуктивного говоріння, спираючись на різноманітні види вербальної наочності. *Третя* група вправ має продуктивний частково-детермінований характер і виконується з використанням невербальних та комбінованих опор. *Четверта* група вправ передбачає розвиток продуктивного недетермінованого говоріння. За умови ефективної роботи на всіх етапах формування мовленнєвих умінь студенти мають проявити здатність повністю самостійно побудувати ПСМ-повідомлення з використанням відповідних способів викладу думки.

Висновки з проведеного дослідження. Успішному навчанню ПСГ майбутніх учителів англійської мови початкової школи сприяє стимулювання професійно-педагогічної мотивації шляхом збільшення частки продуктивного говоріння (порівняно з репродуктивним) у відповідному науково обґрунтованому комплексі спеціально організованих вправ, спрямованих на поетапне оволодіння ПСМ і ПСД.

Перспективою подальших наукових досліджень залишаються питання змістового наповнення професійно-комунікативної та



професійно-методичної складників підготовки майбутніх учителів іноземних мов початкової школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баркасі В.В. Формування професійної компетентності в майбутніх учителів іноземних мов : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.В. Баркасі. – Одеса, 2004. – 21 с.
2. Бердичевский А.Л. Концепция подготовки учителя иностранного языка / А.Л. Бердичевский // ИЯШ. – 1990. – № 4. – С. 94–100.
3. Бігич О.Б. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика: підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / [Бігич О.Б., Бориско Н.Ф., Борецька Г.Е. та ін.] / за заг. ред. С.Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2013. – 590 с.
4. Коробова Ю.В. Система вправ для формування у майбутніх учителів англійської мови вмінь мовленнєвої адаптації / Ю.В. Коробова // Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2014. – Серія: Педагогічні науки. Випуск 1(73). – С. 112–117.
5. Очерки методики обучения устной речи на иностранных языках. / Под ред. В.А. Бухбиндера. – К.: Изд-во при Киевском гос. ун-те издательского объединения «Вища школа», 1980. – 248 с.
6. Рогова Г.В. Методика обучения иностранным языкам в средней школе / Г.В. Рогова, Ф.М. Рабинович, Т.Е. Сахарова. – М.: Просвещение, 1991. – 287 с.
7. Самойлюкевич І.В. Змістові пріоритети професійної підготовки майбутніх учителів іноземних мов: європейський вимір / І.В. Самойлюкевич // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. – 2009. – Серія: Педагогічні науки: Збірник. – № 62. – С. 153–156.
8. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты / А.В. Хуторской // Интернет-журнал «Эйдос». – 2002 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.eidos.ru/journal/2002/0423.htm>.
9. Шишко А.В. Складові педагогічної компетентності майбутнього викладача іноземної мови / А.В. Шишко // Вісник Черкаського університету. – 2007. – Серія «Педагогічні науки». – № 115. – С. 156–163 [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://bulletin.cdu.edu.ua>.
10. Шкільний вчитель нового покоління. Допроєктне базове дослідження (березень 2013 – березень 2014). – К.: Ленвіт, 2014. – 60 с.
11. Shin, J. & Crandall, J. Teaching Young Learners English: from Theory to Practice / Shin, J. & Crandall, J. – Boston: National Geographic Learning, Heinle, Cengage Learning, 2014. – 403 p.
12. Slattery, M. & Willis, J. English for Primary Teachers: A Handbook of Activities and Classroom Language / Slattery, M. & Willis, J. – Oxford: OUP, 2009. – 148 p.